

Normen en waarden: het debat over fatsoen en moraal

Het debat over normen en waarden dat door minister-president Balkenende op de politieke en maatschappelijke agenda is gezet, is zoals wel meer actuele en deels ook verwante debatten – over bijvoorbeeld migratie, politieke cultuur, veiligheid, de rol van de overheid – terug te voeren op de dramatische gebeurtenissen in 2002. Onmiddellijk na de moord op Pim Fortuyn ontvlamde er een verhitte discussie over de schuldvraag. Die had vooral betrekking op het klimaat waarin de aanslag plaatshad. De aanhangers van Fortuyn claimden dat er sprake was geweest van ‘demonisering’: een proces van het stelselmatig in een kwaad daglicht stellen van hun leider. Daardoor zou er een politiek klimaat zijn ontstaan waarin het niet vreemd was dat er op een gegeven moment een gek opstond die er de ultieme consequentie uit zou trekken.

Hoe invloedrijk die veronderstelling is geworden, bleek heel recent nog eens tijdens het Europees Kampioenschap voetbal in Portugal, toen de Nederlandse bondscoach onder vuur kwam te liggen op grond van een ongelukkige spelerswissel tijdens de wedstrijd Nederland-Tsjechië. Ook hier viel het inmiddels gevleugelde woord ‘demoniseren’ en de minister-president voelde zich persoonlijk geroepen door middel van een open brief in de *Volkskrant* te pleiten voor een meer gematigde opstelling. Daarvoor al – in het voorjaar van 2003 – had zakenman, ICT-goeroe en voormalig Philips-bestuurder Roel Pieper, met de stelligheid die hem zo eigen is, beweerd dat de mislukte aanslag op zijn vrouw door een verwarde man het gevolg was van de demonisering van topmanagers die beschuldigd werden van exorbitante zelfverrijking.

Behalve van ‘demonisering’, werd een groeiend aantal bekende Nederlanders adressant van het fenomeen van de ‘kogelbrief’. Er werd ingereeden op de fractievoorzitter van de Tweede Kamer-fractie van de vvd, een minister werd besmeurd met tomatenketchup. In dat klimaat ligt het voor de hand eens kritisch na te denken over de vraag hoe we, zoals Jan Peter Balkenende het pleegt te formuleren, ‘met elkaar omgaan’. De impliciete veronderstelling daarbij is, zo lijkt het, dat ‘demoniseren’, het versturen van kogelbrieven en het bestoken en beschimpen van politici alleen maar de

meest extreme vormen zijn van een meer algemeen proces van verwording van omgangsvormen: het bekende ijsberg syndroom.

Minister-president Balkenende, die zoals gezegd het debat entameerde, stelt zich in interviews over deze kwestie steeds op het standpunt dat hij niet zozeer zijn eigen 'normen en waarden' naar voren wil brengen, maar vooral een groter bewustzijn over dit probleem wil laten ontstaan. In en door middel van dit themanummer willen we proberen een sociaal-wetenschappelijke bijdrage te leveren aan de discussie over het onderwerp van normen en waarden. Als aanknopingspunt daarvoor gebruiken we het rapport dat de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid het afgelopen jaar uitbracht onder de titel *Waarden, normen en de last van het gedrag*. In deze aflevering van de *Sociologische Gids* zijn drie artikelen opgenomen die zijn geschreven door wetenschappers die direct betrokken waren bij de totstandkoming van dat WRR-rapport.

Het betreft hier een artikel van de hand van Paul den Hoed en Kees Schuyt waarin in meer algemeen sociologische zin wordt ingegaan op het onderwerp en dus vooral vanuit het perspectief van instituties naar normen en waarden wordt gekeken. Er wordt ook een verband gelegd met centrale ontwikkelingen als individualisering, verzakelijking en wat de auteurs 'functionele versmalling' noemen: de toegenomen druk op instituties om zich op kerntaken te richten. Een en ander wordt nader uitgewerkt op belangrijke terreinen als media en onderwijs.

Daarna brengen Dennis Broeders en Pauline Meurs de problematiek van de normen en waarden in verband met migratie en integratie. De laatste tijd wordt het vraagstuk van migranten en minderheden steeds meer als een cultureel probleem gedefinieerd.¹ Maatschappelijke achterstand en deviant gedrag van migranten en hun nakomelingen worden dan eerst en vooral gezien als gevolgen van het (blijven) vasthouden aan traditionele waarden- en normenpatronen die botsen met die van de gemoderniseerde, westerse samenleving. Daarbij wordt met groeiende argwaan gekeken naar migranten met een islamitische achtergrond. In hun bijdrage gaan Broeders en Meurs dieper op dit onderwerp in.

194

Paul de Beer probeert na te gaan in welke mate er nu echt sprake is van normvervaging in de Nederlandse samenleving gedurende de laatste jaren. Hij laat zien dat er, gekeken naar het terrein van de veiligheid en criminaliteit, weliswaar reden tot zorg is – in vergelijking met de eerste decennia na de oorlog lopen mensen tegenwoordig meer kans slachtoffer van criminaliteit te worden – maar dat de toename van slachtofferschap alweer enige jaren achter ons ligt.

Om het debat over normen en waarden een verdere impuls te geven, hebben we vertegenwoordigers van de wetenschappelijke bureaus van de grootste politieke partijen gevraagd hun zienswijze in deze – al dan niet in een directie reactie op het WRR-rapport – over het voetlicht te brengen.

Het interessante van de bijdragen van vertegenwoordigers van de LPF, PvdA, SP en VVD² is dat de problematiek van de normen en waarden weliswaar deels met wetenschappelijke argumenten, of althans met een appèl daarop benaderd wordt, maar natuurlijk wel steeds vertrekkend vanuit een specifiek politiek perspectief waardoor er nogal verschillende accenten worden gelegd. De vraag dringt zich dan op: wie heeft er gelijk, wat is de werkelijkheid? Wij zouden in dit verband willen verwijzen naar een prachtig artikel van de hand van Warren O. Hagstrom, getiteld 'What is the Meaning of Santa Claus?'.³ De auteur presenteert interpretaties van de Kerstman op grond van verschillende sociaal-wetenschappelijke tradities, zoals onder meer het marxisme en de psychoanalyse. Waar de marxistische benadering – zo suggereert Hagstrom – de Kerstman vooral ziet als een object van vals bewustzijn, een soort van opium voor kinderen dat ouders gebruiken om hun machtspositie in stand te houden, zien psychoanalytici hem vooral als de archetypische vaderfiguur waarop kinderen hun instinctieve gevoelens kunnen projecteren die zij bij hun echte vader niet kwijt kunnen in samenlevingen waarin die relatief weinig autoriteit heeft en er weinig differentiatie is tussen de vader- en moederrol. Ook Hagstrom eindigt met de vraag: wat is de werkelijkheid? Hij komt dan met een prachtig citaat van Georg Herbert Mead, dat ook voor het debat over normen en waarden volkomen van toepassing is: 'Reality is itself a social process.'

Noten

- 1 Snel, E. (2003) De vermeende kloof tussen culturen: Een sociologisch commentaar op een actueel debat. *Sociologische Gids* 50 (3) 231-257. Oratie Universiteit Twente.
- 2 Behalve die van de genoemde politieke partijen, hebben we ook het wetenschappelijk bureau van het

CDA om een reactie gevraagd, maar daar zag men geen kans te reageren binnen de zeer korte tijd die wij daarvoor beschikbaar stelden.

- 3 Hagstrom, W.O. (1980) (1966) What is the meaning of Santa Claus? In: Lewis A. Coser, (1980) *The Pleasures of Sociology*. New York: New American Library.